

VYTIS VALATKA

Mykolo Romerio universitetas

KEISTOJI KINIKŲ LOGIKA: PRIEŠTARAVIMO, NETIESOS IR APIBRĖŽIMO NEGALIMUMAS

The Strange Logic of Cynical School:
Impossibilities of Contradiction, Falsehood and Definition

SUMMARY

This article analyses four fundamentals in the logic of cynicism: the principle of natural names of things and the principles of the impossibility of contradiction, falsehood and definition. The author of the article focuses on the essence of these principles, their negative and positive aspects and the place they hold within or beyond the general context of ancient Greek philosophy. The article concludes that the principles of the impossibility of contradiction and falsehood are deduced from the principle maintaining that each thing possesses its natural name (*οἰκειῶς λόγος*) expressing its own essence. The article also states that these three principles remain within the general context of ancient Greek philosophy, whereas the principle asserting the impossibility of any meaningful definition holds a place outside the above mentioned context. Finally, the tight connection between cynical logic and ethics, the core of cynicism, is accentuated.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariami esminiai kinikų logikos principai – pamatinės šios logikos tezės apie prigimtinių daiktų vardus, prieštaravimo, netiesos sakymo ir apibrėžimo negalimumą. Analizuojama šių principų esmė, vieta bendrajame antikinės graikų filosofijos kontekste, neigiami ir teigiami aspektai. Prieinama prie išvados, kad principai, tvirtinę prieštaravimo ir netiesos sakymo negalimumą, buvo išvesti iš daiktų esmingųjų vardų principo. Konstatuojama, kad visi šie principai neiškrenta iš bendrojo antikinės filosofijos konteksto, tuo tarpu apibrėžimo negalimumo principą turime laikyti originaliu teoriniu konstruktu, neturintiu analogų antikinėje filosofijoje. Galiausiai pabrėžiamas glaudus kinikų logikos ryšys su esmine jų filosofijos disciplina – etika.

RAKTAŽODŽIAI: kinikai, Antistenas, logikos principai, prigimtiniai daiktų vardai, netiesa, apibrėžimas.

KEYWORDS: cynics, Antisthenes, principles of logic, natural names of things, falsehood, definition.

IVADAS

Šis tekstas pratęsia ciklą straipsnių, skirtų kinikų filosofijai. Ankstesniuose straipsniuose nagrinėta svarbiausia kinikų filosofinė disciplina – etika¹ ir jos esminiai principai – etinis intelektualizmas ir maištas prieš antikinę moralę, analizuotos pagrindinės šio maišto apraiškos – skurdo apologija, vidinė laisvė ir vadina moji begėdystė, pristatytas kinikų pasiūlytas idealios visuomenės modelis ir svarbiausia jo įgyvendinimo priemonė – askėzė. Šis straipsnis skirtas vienai periferinių

kinizmo disciplinų – logikai. Čia iš išlikusių fragmentų ir liudijimų restauruojami esminiai kinikų logikos principai, identifikuojami pastarųjų teoriniai šaltiniai ir vieta bendrajame antikinės logikos ir filosofijos kontekste. Taip pat aptariami neigiami ir teigiami kinikų logikos aspektai. Autoriaus įsitikinimu, pastarųjų pristatymas itin svarbus, kadangi net ir kinizmo tyrinėtojai juos paprastai arba apeina, arba apskritai nepastebi, akcentuodami neigiamas kinikų logikos puses.

PRIGIMTINIAI DAIKTŲ VARDAI IR PRIEŠTARAVIMO
BEI NETIESOS SAKYMO NEGALIMUMAS

Analizuojant kinikų logiką, neišvengiamai iškyla problema, su kuria tenka susidurti visiems kinizmo tyrinėtojams. Kiekvieną kinikų filosofijos discipliną tenka restauruoti iš išlikusių šios filosofijos fragmentų ir kitų filosofų bei istorikų liudijimų. Jei kinikų etiką reprezentuoja keli šimtai minėtųjų fragmentinių šaltinių, tai apie kinikų logiką sužinome tik iš kelių Aristotelio, jo komentatoriaus Aleksandro Afrodisijiečio ir antikinės filosofijos istoriko Diogeno Laertiečio liudijimų. Ir visi jie pristato kinikų mokyklos įkūrėjo Antisteno logines pažiūras. Tad kelios tezės iš Antisteno logikos reprezentuoja visą kinikų mokyklos logiką. Kita vertus, tos informacijos visiškai pakanka, kad jos pagrindu atstatytume esminius kinikų logikos principus.

Pasak Diogeno Laertiečio, „Antisteno kūriniai sudarė dešimt tomų“². Šiuose tomuose buvo 56 knygos. Tarp šeštojo tomo raštų buvo ir knyga *Tiesa*. Manoma, kad joje kaip tik ir buvo išdėstyta Antis-

teno logika. Pirmąjį liudijimą apie minėtos knygos turinį randame Aristotelio „Metafizikos“ 5-oje knygoje: „...Antistenas naiviai manė, jog niekas negali būti žymimas niekuo kitu, išskyrus jam būdingą ir esmingą vardą (*ὁ οἰκεῖος λόγος*), tačiau tik vienu [vardu] apie vieną [daiktą]. Iš to plaukė išvada, kad prieštaravimas neįmanomas, o taip pat, veikiausiai, neįmanomas ir klaidingas pasakymas.“³ Taigi Antisteno įsitikinimu, kiekvienas daiktas turi savo *οἰκεῖος λόγος* – vien tik jam būdingą, esmingą, jam prigimtinį ir imanentišką vardą, besiskiriantį nuo bet kurio kito daikto vardo. Šis prigimtinis vardas „išreiškia tai, kas daiktas buvo arba yra“⁴. Kitaip sakant, šis vardas atspindi pačią daikto esmę. Būtent dėl to jis gali būti priskiriamas tik tam daiktui, kurio esmę išreiškia, ir niekam kitam – skirtingi daiktai tegali būti žymimi skirtingais prigimtiniais vardais. Štai kvadratą tegalime vadinti kvadratu, apskritimą – apskritimu, trikampį – trikampi.

Tad kiekvienas daiktas gali būti vadinamas tik jam būdingu vardu. Iš šio pamatinio principo Antistenas gauna, iš pirmo žvilgsnio, keistoką išvadą, apimančią dar du svarbius loginius principus: a) negalima pasakyti nieko prieštaringo, b) negalima pasakyti ir nieko klaidingo. Tai yra, negalima pasakyti nei prieštaraujančių, nei klaidingų teiginių. Kyla natūralus klausimas, kaip ši išvada įmanoma. Pasak logikos mokslo, prieštaraujantys, arba kontradiktoriniai, yra tokie teiginiai, kurie visada turi priešingas tiesos reikšmes. Tai yra, jei vienas kontradiktorinis teiginys yra teisingas, kitas būtinai klaidingas. Ir atvirkščiai, jei vienas prieštaraujantis teiginys klaidingas, kitas neišvengiamai bus teisingas. Tokių prieštaraujančių teiginių pavyzdys – teiginiai „Visi žmonės yra mirtingi“ ir „Bent vienas žmogus nėra mirtingas“. Kontradiktoriniai taip pat yra teiginiai „Šitas daiktas yra kvadratas“ ir „Šitas daiktas nėra kvadratas“, taikomi tam pačiam daiktui. Visgi Antisteno įsitikinimu, šie teiginiai iš tikrųjų nėra prieštaraujantys – jų tiesos reikšmės nėra skirtingos. Ir apskritai, nesama jokių prieštaraujančių teiginių – visi teiginiai turi tą pačią reikšmę. Blieka atsakyti, kokia tai reikšmė. Ar visi teiginiai yra klaidingi, ar visi jie – teisingi? Antistenas pasirinko antrąjį atsakymo variantą. Jo teigimu, neįmanoma sakyti netiesos, *ergo*, bet kuris teiginys teisingas. Kaip tai gali būti?

Prisiminkime, kad, pasak Antisteno, kiekvienas daiktas gali būti žymimas tik jam prigimtinio vardu, išreiškiančiu to daikto esmę. Jokių kitų vardu jis negali būti žymimas – kiti vardai atitinka kitų daiktų esmes. Vadinasi, ir kiekvienas teiginys apie bet kurį daiktą tegali jam

priskirti ar išreikšti jo prigimtinį vardą. O tai reiškia, jog bet kuris teiginys, išreikšdamas tam tikro daikto prigimtį, yra teisingas. Todėl, Antisteno įsitikinimu, apie vieną ir tą patį daiktą negalima sukurti prieštaraujančių teiginių. Bet kokiu atveju prieštaravimo santykis tarp jų tebus menamas. Juk vienas iš tokių tariamai kontradiktorinių teiginių išreikš prigimtinį minimo daikto vardą ir, tuo pačiu reprezentuodamas to daikto esmę, bus jo atžvilgiu teisingas. Tuo tarpu kitas menamas kontradiktorinis teiginys iš tikrųjų išreikš ar bent jau duos užuominą į visai kito daikto esmę ir prigimtinį vardą. Taigi šis teiginys iš tikrųjų bus ne apie minimą, o apie kitą daiktą, ir to kito daikto atžvilgiu jis bus teisingas.

Štai aukščiau minėti teiginiai „Šitas daiktas yra kvadratas“ ir „Šitas daiktas nėra kvadratas“, Antisteno įsitikinimu, nėra prieštaraujantys. Pirmasis teiginys tam tikrai figūrai – kvadratui – priskiria jos prigimtinį vardą, išreiškiantį jos esmę. Tad šis teiginys yra tik apie kvadratą, ir jokią kitą figūrą. Išreikšdamas šios figūros esmę, t.y. pasakydamas, kas ji iš tikrųjų yra, jis atitinka tikrovę ir todėl yra teisingas⁵. Tuo tarpu teiginys „Šitas daiktas nėra kvadratas“ yra jau apie visai kitą figūrą: trikampį, apskritimą ir t.t. Ir teigdamas, jog toji figūra nėra kvadratas, jis apie ją taip pat sako gryną tiesą. Tiesa, jis tai figūrai tiesiogiai dar nepriskiria jos esmingojo vardo. Tą greičiausiai turi padaryti po jo einantis teiginys. Visgi teiginys „Šitas daiktas nėra kvadratas“ teikia tam tikrą užuominą apie jame minimos figūros prigimtinį vardą. Akivaizdu, kad tas vardas tikrai nėra „kvadratas“. Blieka tik tiksliai pasirinkti iš kitų figūrų pavadinimų sąrašo. Jei tiksliai pasirinkti

nepavyktų ir, pvz., apie trikampį būtų pasakyta „Šitas daiktas yra trapecija“, net ir toks teiginys išlaikytų savo teisingumą. Tiesiog jis iš tikrųjų būtų pasakytas ne apie trikampį, o apie kokią nors trapeciją ir, priskirdamas trapecijai jos prigimtinį vardą, būtų neišvengiamai teisingas.

Taigi, pasak Antisteno, visi mūsų sakomi teiginiai yra teisingi. Vieni jų išreiškia vienu daiktų prigimtinius vardus ir, tuo pačiu išreiškdami tų daiktų esmes, yra jų atžvilgiu teisingi. Gi kiti teiginiai jau kitiems daiktams priskiria jų esminius vardus, taigi jie kalba būtent apie pastaruosius daiktus, ir apie tuos daiktus jie sako tiesą. Todėl ir žmogus, trikampį vadinantis apskritimu, jokiū būdu nesaiko netiesos. Jo teiginys „Šis daiktas yra apskritimas“ yra visiškai teisingas, nes nors jis ir neišreiškia trikampio prigimtino vardo, jis visgi išreiškia kitos figūros – apskritimo – esmingąjį vardą. O tai reiškia, kad šis teiginys iš tikrųjų yra ne apie trikampį, o apie kokią nors apskritimą. Žmogus, tą teiginį sakydamas, iš tikrųjų ne trikampiui, o apskritimui priskiria jo prigimtinį vardą ir, taip darydamas, sako gryną tiesą.

Taigi, Antisteno teigimu, negalimi nei klaidingi, nei prieštaraujantys teiginiai. Šiuolaikinės logikos požiūriu, tokia Antisteno pozicija yra visiškai naivi ir klaidinga. Juk kai kurie teiginiai dėl savo formos yra prieštaraujantys (pvz., teigi-

niai „Visi žmonės yra mirtingi“ ir „Bent vienas žmogus nėra mirtingas“). O kai kurie teiginiai neatitinka tikrovės arba pažeidžia logikos dėsnius ir dėl to yra klaidingi (pvz., teiginiai „Bent vienas žmogus nėra mirtingas“ ir „Kai kurie žmonės yra ir mirtingi, ir nemirtingi“). Beje, tezę, kad visi teiginiai teisingi, vienas pirmųjų paneigė dar Antisteno mokytojas Sokratas. Pasak jo, jei teiginys „Kiekvienas teiginys teisingas“ yra tiesa, tai teisingas ir teiginys „Ne kiekvienas teiginys teisingas“. „Taigi jei iš teiginio „Kiekvienas teiginys teisingas“ seka jo neigimas „Ne kiekvienas teiginys teisingas“, tai teisingas yra teiginys „Ne kiekvienas teiginys teisingas“⁶.

Netiesos negalimumo idėją kritikavo ir vienas didžiausių Antisteno oponentų – Aristotelis. Pasak jo, netiesa neišvengiamai egzistuoja – klaidingas teiginys yra teiginys apie tai, ko iš tikrųjų nėra⁷. „Vadinasi, kiekvienas teiginys yra neteisingas atžvilgiu bet kurio daikto, skirtingo nuo to daikto, apie kurį jis teisingas, pvz., teisingas teiginys apie apskritimą yra neteisingas trikampio atžvilgiu“⁸. Tad vadindami trikampį apskritimu, aki-vaizdžiai klystame. Juk teiginys „Šis daiktas yra apskritimas“ tėra teisingas tik apskritimo atžvilgiu. Tuo tarpu pasakytas apie trikampį, jis jau neatitinka tikrovės, nes kalba apie apskritą trikampį – tai, ko iš tikrųjų nėra.

APIBRĖŽIMO NEGALIMUMAS

Aristotelio „Metafizikos“ 8-oje knygoje randame dar vieną liudijimą apie kinikų logiką. Pasak Stagyrėčio, Antistenas ir jo pasekėjai tvirtino, kad negalimas jokie dalyko apibrėžimas: „Negali-

ma apibrėžti, kas daiktas yra (mat toks apibrėžimas – tai tik ilgas to daikto aprašymas), tačiau galima išmokyti, koks tas daiktas yra pagal savo kokybę. Pvz., negalima pasakyti, kas yra sidabro esmė,

tačiau galima pasakyti, kad jis panašus į alavą.⁹ Šis trumpas Aristotelio liudijimas glaustai pateikia vieną esminių kinikų logikos principų: negalima nieko apibrėžti. Visgi čia pasigendame bet kokios kalbamo principo eksplikacijos ir argumentacijos. Šią spragą užpildė vienas žymiausių Aristotelio komentatorių – Aleksandras Afrodisijietis (II a. pab.–III a. pr.). Knygoje *Komentarai Aristotelio „Metafizikai“* jis paskyrė visą poskyrį minėtajam kinikų logikos principui¹⁰. Aleksandras Afrodisijietis pateikia tokią šio principo interpretaciją. Pasak Antisteno, bandydami apibrėžti kokį nors daiktą, neišvengiamai susiduriame su neišsprendžiama problema. Bet kuris apibrėžimas privalas atskleisti daikto esmę – tai, kas tas daiktas yra, tačiau paaiškėja, kad joks apibrėžimas nesugeba pateikti daikto tokio, koks jis yra iš tikrųjų. Juk iš tikrųjų daiktas yra tam tikras vienis – materijos ir formos vienovė, kurioje materija ir forma realiai neatskiriamos viena nuo kitos. Tuo tarpu bet kuris apibrėžimas – tai daugiau ar mažiau „ilgas daikto aprašymas“, kurio vienos dalys žymi daikto materiją, o kitos – to daikto formą. Tad apibrėždami daiktą, mes jį apibūdiname ne kaip vienį, o kaip daugį – aritmetinę materijos ir formos sudėtį, kurios dėmenys lengvai atskiriami vienas nuo kito. Štai apibrėžimas „Žmogus yra mąstanti mirtinga būtybė“ apibūdina žmogų ne kaip tam tikrą nedalomą materijos ir formos vienovę. Žmogus čia pristatomas kaip tam tikras materijos (būtybės) ir formos (mąstymo ir mirtingumo) agregatas, lengvai skylantis į savo sudėtinę dalis: „Kai mes pasakome „protinga būtybė“, mes tuo pačiu pasakome kažką sudėtinio, susidedančio iš materijos ir

formos; „būtybė“ taikoma materijai, o „mąstanti“ – formai. Prie viso to dar pridėdama „mirtinga“. Jei taip, tai mes traktuojame sudėtinę [substanciją] kaip aritmetinės sumos rezultatą.“¹¹

Tuo tarpu ši substancija, kaip jau minėta, yra materijos ir formos vienovė, o ne jų aritmetinės sumos rezultatas. Todėl žmogų apibūdinami kaip mąstančią būtybę ir prie šio apibūdinimo prijungdami dar ir žodį „mirtinga“, mes visgi neapibrėžiame žmogaus, koks jis iš tikrųjų yra. Tai yra, neatskleidžiame, kas gi žmogus yra iš tikrųjų. O tai reiškia, kad iš tikrųjų neduodame žmogaus apibrėžimo¹², nes apibrėžimas turi atskleisti apibrėžiamo objekto esmę – tai, kas tas objektas yra. Tad Antisteno nuomone, iš pirmo žvilgsnio pats tiksliausias apibrėžimas „Žmogus yra mąstanti mirtinga būtybė“ iš tikrųjų nėra joks apibrėžimas. Tą patį galime pasakyti apie bet kokį žodžių junginį, pretenduojantį būti apibrėžimu. Nė vienas iš šių menamų apibrėžimų negali atskleisti savųjų objektų esmės, reprezentuoti juos tokius, kokie jie yra pagal savo esminius požymius. Vadinasi, daiktų apibrėžimai negalimi. Kita vertus, šį apibrėžimo negalimumą kompensuoja lyginamasis daikto aprašymas. Nors ir negalima apibrėžti, kas daiktas yra, galima nurodyti, koks jis yra, į ką panašus. Štai galima pasakyti, kad žmogus panašus į beždžionę, sidabras – į alavą etc. Taip pat, prisiminus Antisteno tezę apie prigimtinius daiktų vardus, kiekvienam daiktui galima priskirti jo esmingąjį vardą. Visgi tokio tipo predikacija, pvz., „Žmogus yra žmogus“, nepasako nieko naujo apie daiktą, nebent jam anksčiau būtume priskyre ne jo prigimtinių vardą. Maža to, nors prigimtinius

vardas ir išreiškia daikto esmę, ją (esminių daikto požymių vienovę) detaliai galėtų išskleisti ir atskleisti tik to daikto apibrėžimas, tačiau jis dėl aukščiau nurodytų priežasčių laikomas negalimu.

Taigi, pasak Antisteno, negalima apibrėžti jokio daikto. Bandydami tą daryti, mes realiai egzistuojantį vienį neišvengiamai paverčiame realiai neegzistuojančiu daugiu – materijos ir formos sudėtimi. Aleksandro Afrodisijiečio liudijimu, šią Antisteno nurodytą problemą meistriškai išsprendęs Aristotelis. Būtent Stagyrietis įrodęs, kad apibrėžimas visgi galimas. Mat jis nustatęs, kad apibrėžimas nepristato daikto kaip daugio. Apibrėžimas visada reprezentuoja tam tikrą vienį – daikto formą ir tik ją vieną. Ši forma tuo pačiu esanti daikto esmė – viena nuo kitos neatskiriamų jo esminių savybių visuma. Būtent šias savybes – neatsiejamas formos dalis – kaip tik ir žymi apibrėžimo dalys. Štai pasak paties Aleksandro Afrodisijiečio, „įrodyta, kad „pėsčia būtybė“, „dvikojė“ yra ne materijos, o formos dalys, tai kaipgi galima sakyti, kad „būtybė“ – tai materija, o „maštanti“ – forma, arba kad „maštanti būtybė“ yra materija, o „mirtinga būtybė“ – forma?“¹³. Akivaizdu, kad visos šios dalys priklauso formai ir tik jai.

Tad Aristotelis nustatęs, kad apibrėžimas reprezentuoja vienį – daikto formą. Tą darydamas, apibrėžimas atskleidžia to daikto esmę – jo esminių savybių vienovę. Tai reiškia, kad apibrėžimas atsako į klausimą, kas gi daiktas iš tikrųjų yra. O jei jis atsako į šį klausimą, jis neabejotinai yra apibrėžimas *par excellence*. Štai teiginys „Žmogus yra maštanti mirtinga būtybė“ yra tikslus žmogaus

apibrėžimas. Jis reprezentuoja žmogų tokį, koks jis yra pagal savąją esmę. Šio apibrėžimo dalys („būtybė“, „maštanti“, „mirtinga“) žymi žmogiškosios formos dalis – vieną nuo kitos neatskiriamas esmines žmogaus savybes, paverčiančias žmogų buvimo, maštymo ir mirtingumo vienove. Taigi pasak Aristotelio, apibrėžimas galimas. Maža to, be apibrėžimų neišsiverčia joks mokslas. Tiesa, apibrėžimas gali nepateikti apibrėžiamo objekto tokio, koks jis iš tikrųjų yra – apibrėžiančioji ir apibrėžiamoji sąvokos gali nebūti lygiareikšmiškos. Tačiau ir tokiau atveju jis išlieka apibrėžimas, tiesa, klaidingas. Taip tvirtina ir šiuolaikinė logika. Ji taipogi pritaria Aristoteliui, kad apibrėžimas privalo atskleisti esmines apibrėžiamo objekto savybes: „Apibrėžimas yra veiksmas, taip atskleidžiantis esminius objekto požymius, kad apibrėžiamasis objektas atskiriamas nuo gretimų objektų“¹⁴. Tačiau iškyla klausimas: kiek tiksliai apibrėžimas atskiria savąjį objektą nuo kitų daiktų. Ir apskritai, ar galimas visiškai užbaigtas, galutinis kokio nors dalyko apibrėžimas, kurio jau nebebūtų galima tobulinti, gilinti, koreguoti?

Šių klausimų plotmėje Antisteno tezė apie apibrėžimo negalimumą įgyja naują prasmę. Šiai tezei suteikę šiek tiek švelnesnį pavidalą, gautume tokį principą: „Negalimas apibrėžimas, kurio jau nebegalėtume tikslinti ar taisyti“. Ir su tokiu principu turbūt derėtų sutikti. Juk mūsų pažinimas nėra tobulas – jį nuolatotos plečiame, giliname, pildome, koreguojame. Tad ir mūsų formuluojami apibrėžimai yra tam tikros darbinės hipotezės, kurias pažinimo eigoje neretai tenka revizuoti, gilinti, pildyti, taisyti. Šį

apibrėžimo aspektą yra puikiai pastebėjęs kitas garsus kinikų filosofas Diogenas Sinopietis. Jo bendravardis Diogenas Laertietis pasakoja štai tokį epizodą iš jo filosofinio gyvenimo. „Kai Platonas viešai paskelbė apibrėžimą „Žmogus yra dvikojis gyvūnas be plunksnų“ ir gavo visuotinį pritarimą, Diogenas nupėšė gaidį ir atnešė jį į Platono akademiją, sakydamas: „Štai Platono žmogus“. Tada Platonas pridėjo prie savo [žmogaus] apibrėžimo: „Ir dar su plokščiais nagais“¹⁵. Visgi net ir šį pakoreguotą apibrėžimą – „Žmogus yra dvikojis gyvūnas be plunksnų ir su plokščiais nagais“ – buvo galima ir netgi būtina ir toliau taisyti. Juk Platono pateiktas esminis požymis (plokšti nagai), turėjęs atskirti žmogų nuo kitų gyvūnų, galėjo būti atrastas ir tarp kai kurių beždžionių rūšių.

KINIKŲ LOGIKA ANTIKINĖS IR KINIŠKOSIOS FILOSOFIJOS KONTEKSTE

Realybei prieštaraujantys Antisteno logikos teiginiai apie prieštaravimo, netiesos sakymo ir apibrėžimo negalimumą antikinės Graikijos logikoje ir filosofijoje nesulaukė pritarimo ar platesnio atgarsio. Visgi kai kurie iš šių principų jokiū būdu neiškrenta iš bendrojo antikinės filosofijos konteksto. Turime omenyje Antisteno tezes apie negalimumą sakyti prieštaraujančius ir klaidingus teiginius. Abi jas dar prieš Antisteną yra išsakęs sofistai Protagoras. Štai Diogeno Laertiečio teigimu, Protagoras pirmasis pradėjęs naudoti ginčiuose antisteniškąjį teiginį, jog prieštaravimas negalimas¹⁷. Pasak to paties istoriko, šis sofistai taip pat tvirtinęs, kad „viskas pasaulyje yra teisinga“¹⁸,

Taigi net ir klaidingoje kinikų logikos tezeje apie apibrėžimo negalimumą, suteikę šiai tezei kiek švelnesnį pavidalą, galime išvelgti tam tikrą pozityvų elementą – principinę apibrėžimo gilinimo ir taisymo galimybę. Panašų pozityvą randame ir ankstesniame kinikų logikos principo, teigiančiame, jog kiekvienas daiktas tegali būti žymimas jo prigimtinio vardu. Tiesa, iš šio principo kinikai išvedė klaidingus teiginius apie prieštaravimo ir netiesos sakymo negalimumą. Bet kita vertus, būtent minėtas principas angažavo kinikus semantiniams tyrimams, kuriais siekta per vardus priartėti prie jų žymimų daiktų esmės. Didžiulį kinikų dėmesį šiems tyrinėjimams paliudija Diogenas Laertietis: „Antistenas dažnai kalbėjo, kad išsilavinimo pagrindas – tai vardų tyrimas“¹⁶.

kitaip sakant, kiekvienas teiginys teisingas. Visgi pastaroji tezė Antisteno ir Protagoro interpretacijoje turėjo skirtingas prasmes. Štai Protagoro įsitikinimu, kiekvienas teiginys teisingas, nes kiekvieną teiginį galima įrodyti. Tad protagoriškoji interpretacija buvo akivaizdžiai reliatyvistinė. Tuo tarpu Antistenas, siekdamas išvengti reliatyvizmo, netiesos sakymo negalimumą aiškino kitaip. Jo įsitikinimu, kiekvienas teiginys išreiškia prigimtinių kokio nors daikto vardą, atitinkantį to daikto esmę. Vadinas, tai teiginys būtent apie minėtąjį daiktą; ir, priskirdamas tam daiktui iš jo prigimties išplaukiantį vardą, t. y. įvardydamas, kas tas daiktas iš tikrųjų yra, toks teiginys atitin-

ka tikrovę ir yra teisingas. Taigi kinikų logika tezę apie kiekvieno teiginio teisingumą grindė daiktų prigimtinių vardų principu. Svarbu pastebėti, kad šis principas irgi neiškrito iš bendrojo antikinės filosofijos konteksto. Jis savitai pratęsė heraklitiškąją tradiciją, tvirtinusią, jog daiktų vardai išreiškiantys tų daiktų esmę, prigimtį. Tuo tarpu Antisteno tezę apie apibrėžimo negalimumą veikiausiai reikėtų laikyti originaliu teoriniu konstruktu, neturėjusiu analogų antikinėje logikoje ir filosofijoje. Kol kas nepavyko aptikti nei šios tezės teorinių šaltinių, nei jos tolesnių plėtočių.

O kokią vietą kinikų logika užėmė pačiame kinikų filosofijos kontekste? Pirmiausiai būtina pabrėžti glaudų šios logikos ryšį su kinikų filosofijos šerdimi – etika. Ir pirmiausiai čia turima omenyje Antisteno tezę apie apibrėžimo negalimumą, pagrindusi vieną esminių kinikų etikos teiginių: „dorybė slypi konkrečiuose darbuose ir nereikalauja nei žodžių gausos¹⁹, nei mokslų“²⁰. Mat perkelta į etiką, minėtoji tezę tvirtino, kad nei gėrio, nei blogio, nei dorybių, nei ydų negalima apibrėžti. Tai yra negalima pažinti, kas yra gėris, blogis, dorybės ir ydos pagal jų esminius požymius. Paži-

numas tėra pripažįstamas atskiroms gėrio, blogio, ydų ir dorybių apraiškoms, konkrečioms jų pavyzdžiams, kurių supratimas, pažinimas bei įsisąmoninimas ilgainiui atveda prie tam tikros moralinės intuicijos. Šioji parodoma bei realizuojama vėlgi konkrečiais gerais ir dorybingais poelgiais bei konkrečių blogų ir ydingų poelgių vengimu.

Su kinikų etika glaudžiai susijęs ir loginis principas, kad kiekvienas daiktas tegali būti žymimas jo esminguoju vardu. Perkeltas į etiką, šis principas kvietė kinikus praktikuoti vieną svarbiausių jų etinių vertybių – žodžio laisvę, arba paresiją (*παρρησία*), kitaip sakant, drąsiai vadinti daiktus jų tikraisiais vardais: dorybes – dorybėmis, ydas – ydomis, narsuolius – narsuoliais, ištvirkėlius – ištvirkėliais, vagis – vagimis etc. Galiausiai būtina pastebėti, kad kinikų logika puikiai atitiko bendrąją kinikų filosofijos orientaciją – maištą prieš antikinę graikų civilizaciją bei jos praktikuojamas vertybes, normas, taisykles. Juk didžioji dalis žinomų kinikų logikos principų – prieštaravimo, netiesos sakymo ir apibrėžimo negalimumas – akivaizdžiai prieštaravo antikinėje civilizacijoje veikusiems mąstymo standartams.

IŠVADOS

Iš Aristotelio bei Diogeno Laertiečio liudijimų ir Aleksandro Afrodisijiečio komentarų restauruojami keturi esminiai kinikų logikos principai. Pirmasis tvirtina, kad kiekvienas daiktas gali būti vadinamas tik jo prigimtinio vardu, išreikšiančiu to daikto esmę. Iš šio principo išvedami dar du – antrasis ir trečiasis.

Pasak antrojo principo, negalima pasakyti prieštaraujančių teiginių. Gi trečiasis kinikų logikos principas teigia, jog neįmanomi ir klaidingi teiginiai. Galiausiai, anot ketvirtojo principo, negalimas jokia daikto apibrėžimas – bet koks bandymas apibrėžti kokį nors daiktą jį iš realiai egzistuojančio vienio – materijos ir formos

vienovės – neišvengiamai paverčia realiai neegzistuojančiu daugiu – materijos ir formos sudėtimi.

Neįprastai skambantys kinikų logikos tvirtinimai apie prieštaravimo, netiesos sakymo ir apibrėžimo negalimumą akivaizdžiai prieštarauja tikrovei. Visgi paskutiniajame iš jų, tiesa, jam suteikus kiek švelnesnį pavidalą, galima išvelgti tam tikrą pozityvų elementą – principinę apibrėžimo gilinimo ir taisyimo galimybę. Pozityvą randame ir principėje, kalbančiame apie daiktų prigimtinius vardus – jis skatino kinikus semantiniams vardų tyrimams.

Principinės kinikų logikos tezės apie prieštaravimo bei netiesos sakymo negalimumą ir esminguosius daiktų vardus neiškrenta iš bendrojo antikinės

filosofijos konteksto. Pirmąsias dvi iš jų anksčiau už kinikus yra pateikęs sofistai Protagoras, o paskutiniai pradžios heraklitiškąją antikinės filosofijos tradiciją. Tuo tarpu tvirtinimą, jog negalima nieko apibrėžti, turėtume laikyti analogų neturėjusia originalia teorine pozicija.

Kinikų logika glaudžiai susijusi su jų filosofijos šerdimi – etika. Štai apibrėžimo negalimumo principas pagrindė vieną esminių kinikų etikos tezių: „dorybė slypi konkrečiuose darbuose ir nereikalauja nei žodžių gausos, nei mokslų“. Tuo tarpu tvirtinimas, jog kiekvienas daiktas tegali būti žymimas jo esminguoju vardu, skatino kinikus praktikuoti vieną svarbiausių jų etinių vertybių – žodžio laisvę, arba paresiją.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Vytis Valatka. Pamirštoji kinikų mokykla: etinis intelektualizmas. // *Logos*, 2009, Nr. 58, p. 26–35; Vytis Valatka. Kinikų etika: maištas prieš antikinę moralę. // *Logos*, 2009, Nr. 59, p. 20–27; Vytis Valatka. Kinikų etinis maištas: skurdo apologija, idealizacija ir ideologizacija. // *Logos*, 2009, Nr. 60, p. 27–36, Vytis Valatka. Kinikų etinis maištas: vidinė laisvė, begėdystė, idealios visuomenės modelis ir askezė. // *Logos*, 2009, Nr. 61.
- ² Диоген Лаертский. Жизнеописания и мнения знаменитых философов, книга VI, 15 // *Антология кинизма. Антисифен, Диоген, Кратет, Керкид, Дион (Перевод с древнегреческого языка проф. И. М. Нахова)*. – Москва: Наука, 1996, с. 50.
- ³ 47-as Antisteno fragmentas: Aristotelis. *Metafizika*, V knyga, 20, 1024b26–1025a1 // *Антология кинизма*, с. 90. Plg. Aristotle. *Metaphysics*, V, 20, 1024b26–1025a1 // *Aristotle in 23 Volumes, Vols. 17, 18, translated by Hugh Tredennick*. – London: William Heinemann Ltd., 1933: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0052%3Abook%3D5%3Asection%3D1024b>
- ⁴ Диоген Лаертский, книга VI, 3 // *Антология кинизма*, с. 46.
- ⁵ Kinikai, kaip ir dauguma antikinės graikų filosofijos mokyklų, laikėsi klasikinės tiesos sampratos, pasak kurios, tiesa – tai sąvokos, minties, teiginio atitikimas tikrovei.
- ⁶ Romanas Plečkaitis. *Logikos pagrindai*. – Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 67.
- ⁷ Aristotle. *Metaphysics*, V, 20, 1024b26–1025a1 // *Aristotle in 23 Volumes, Vols. 17, 18*: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0052%3Abook%3D5%3Asection%3D1024b>
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ 49-as Antisteno fragmentas: Aristotelis. *Metafizika*, VIII knyga, 3, 1043b23–1043b32 // *Антология кинизма*, с. 90. Plg. Aristotle. *Metaphysics*, VII, 3, 1043b23–1043b32 // *Aristotle in 23 Volumes, Vols. 17, 18*: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0052%3Abook%3D8%3Asection%3D1043b>

- ¹⁰ 44B Antisteno fragmentas: Aleksandras Afrodisijietis. *Komentarai Aristotelio „Metafizikai“*, komentaras VIII knygai, 3, 1043b23–1043b32; 523, 9–524, 10 // *Антология кинизма*, с. 106–107.
- ¹¹ Ten pat, с. 106.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ Romanas Plečkaitis. *Logikos pagrindai*, p. 163.
- ¹⁵ Диоген Лаертский, книга VI, 40 // *Антология кинизма*, с. 58.
- ¹⁶ 39-as Antisteno fragmentas: Arianas. *Epikteto pokalbiai*, I, 17 // *Антология кинизма*, с. 89.
- ¹⁷ 41-as Antisteno fragmentas: Diogenas Laertietis. *Apie žymiausiųjų filosofų gyvenimą ir pažiūras*, IX knyga, 53 // *Антология кинизма*, с. 90.
- ¹⁸ Диоген Лаертский. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов*, книга IX, 51. – Москва: Мысль, 1979, с. 375.
- ¹⁹ Prisiminkime, kad Antistenas bet kokį bandymą apibrėžti laikė tik ilgu daikto aprašymu – žodžių gausa, taip ir neatskleidžiančia daikto esminių požymių vienovės.
- ²⁰ Диоген Лаертский. *Жизнеописания и мнения знаменитых философов*, книга VI, 11 // *Антология кинизма*, с. 49.